

recenzije

četiri slike zagreba

Tijekom prošle godine u knjižarama smo se mogli susresti sa četiri nove knjige koje, svaka na svoj način, problematiziraju i oslikavaju Zagreb. Sve ih treba promatrati kao djela nastala iz ljubavi prema Zagrebu, u spomen očuvanju njegove, a posredno i hrvatske kulturne baštine. Polazišna točka autorskih promišljanja o Zagrebu (bez obzira o kojem se povijesnom razdoblju radilo), jest inzistiranje na kvaliteti i kontinuitetu kulturno-umjetničko-urbanog identiteta Zagreba, a kojem je preduvjet bio gospodarski i društveni kontekst. Posebnu dimenziju tekstovima ne daju isključivo znanstvene interpretacije i faktografski podaci, već upravo podaci koji su u suodnosu s današnjim stanjem, u kojima autori prepoznaju krizu kontinuiteta (tradicije urbanizma, pejzažne kulture i kulture stanovanja) te negaciju baštine, odnosno slabljenje autentičnog koda koje se intenzivira u posljednjem desetljeću 20. st.

Zagreb - modernost i grad

UREDIO: FEĐA VUKIĆ
AGM, Zagreb, 2003.

Autori tekstova: Ivan Rogić - *Što se dogodilo u Zagrebu*, Katarina Spehnjak - *Zagreb na putu modernizacije*, Darja Radović Mahečić - *Arhitektura i modernizacija grada*, Maroje Mrduljaš - *Zagrebački dizajn i dizajniranje Zagreba*, Petar Prelog - *Likovna umjetnost kao dio kulturnog identiteta grada*, Želimir Košćević - *Slike i prilike, mala povijest fotografije u Zagrebu gradu*, Hrvoje Turković - *Fantazmagrafski Zagreb*, Darko Glavan - *Od mode sa Zapada do izvoza na Zapad*, Ana Lederer - *Modernost u kaza-*

lištu: identitet grada, Goran Sergej Pristaš - *Događaji koji premještaju*, Nikša Gligo - *Zagreb kao centar suvremene glazbe*, Aleksandar Dragaš - *Zvuk grada*, Jagna Pogačnik - *O jednoj književnosti i jednoga stoljeću kojima su pretijesne granice jednog grada*, Ana Lendvaj - *Zagreb kao modni opservatorij*, Vladimir Mattioni - *Plan grada*.

► Ova "intelektualna monografija", kao što je definira sam urednik, sadrži petnaest tekstova koji se bave zagrebačkim fenomenima modernosti s ciljem ukazivanja na "opću sliku modernosti Zagreba".¹ U kontekstu pisanja dosadašnje monografske literature na temu Zagreba, treba upozoriti na njenu atipičnu vrijednost, koja se sastoji u tome što je dodijelila ravnopravno mjesto "novijim", dosad neafirmiranim medijima umjetnosti te je otvorila mogućnost njihove prezentacije (o kojima pišu eksperti pojedinih područja).² Tako osim već uvriježenih razmatranja o arhitekturi, urbanizmu, likovnoj umjetnosti ili književnosti (rjeđe dizajnu i fotografiji), čiji je rezultat svijest o visokom pozicioniranju u kontekstu ukorijenjenosti u evropsku/svjetsku maticu, ovdje su po prvi puta zastupljeni film, strip, kazalište, ples, rock glazba, moda. Ovoj sadržajnoj (interdisciplinarnoj) novini korespondira i formal-

no rješenje monografije s grafičkim oblikovanjem koje je kompozicijski ultra moderno i minimalističko. U namjeri da se zabilježi upravo trenutak o kojem je riječ u tekstu, prezentirane su dokumentarne crno/bijele fotografije iz svakodnevnice.

Knjiga je istaknula osebujnost inovativnih pojava koje su u Zagrebu zaživjele tijekom 50-ih i 60-ih godina. Tako su navedeni međunarodni festivali: Muzički biennale (istaknut u tekstu N. Glige posvećenom suvremenoj glazbi - kao najstariji iz 1961. god.), zatim Festival animiranog filma, Jazz festival, Eurokaz, Tjedan suvremenog plesa i dr.³ Nadalje, H. Turković, govoreći o zagrebačkom filmu, općenito ističe kako je Zagreb, na prijelazu iz pedesetih u šezdesete godine, postao žarištem autohtonog eksperimentalističkog pokreta, kao i to da je prvi u svijetu imao specijalizirani festival avangardnog filma (1963). Također je posve logično da je ova sredina uspjela osmisliti i realizirati jednu važnu svjetsku manifestaciju kao što je prva izložba Novih tendencija (1961). O njezinu značenju svjedoči i podatak da je prezentirana u New Yorku i Parizu.

Opće je poznato da je za razumijevanje umjetničkih kreacija potrebno poznavati društveni kontekst unutar kojeg se one manifestiraju, o čemu je riječ u prva dva teksta Katarine Spehnjak i Ivana Rogića, obaju naglašenog sociološko-povijesnog karaktera. U njima su istaknuti važniji događaji/godine koje su participirale u identitetu modernizacije grada, čiji je početak prepoznat u vrijeme utemeljenja modernih nacija - od 1850. godine - i traje, s "diskontinuitetima", sve do danas.

Svi tekstovi koncipirani su tako da je unutar svakog pojedinačnog teksta izdvojen lajtmotiv - "temeljni atribut" iz kojega tema proističe.⁴

Na navedeni način D. Radović Mahečić obradila je urbanizam i arhitekturu grada, zasnivajući analizu na rješenju Zelene potkove, dok je, na primjer, M. Mrduljaš u tekstu o zagrebačkom dizajnu kao značajnu izdvojio 1882. godinu, odnosno osnutak Obrtne škole u Zagrebu. Nadalje, P. Prelog

na polju likovne umjetnosti kao prijelomnicu ističe izložbu Hrvatskog salona 1898. godine, a A. Lederer za kazališni život u Zagrebu otvorenje Hrvatskog narodnog kazališta 1895. godine. Za razliku od navedenih, J. Pogačnik obrađujući temu književnosti akcentuira nekoliko prijelomnih točaka: pojavu hrvatske moderne krajem 19. st., 1900. godinu i objavljivanje zbirke erotske poezije Milana Begovića, ekspresionizam J. P. Kamova te 1914. godinu s pojavom Hrvatske mlade lirike. U tekstu posvećenom stripu D. Glavan je istaknuo da se strip kod nas pojavljuje 1935., a da smo prvi animirani film imali već 1948. godine. Pišući o rock glazbi, A. Dragaš negativistički promatra rock scenu 90-ih, osobito u usporedbi s Novim valom 80-ih ili izvrsnim jazz sastavima i evergreen glazbom te šlagerima i šansonama 60-ih. Ispričavši nam povijest mode i modnog dizajna A. Lendvaj prepoznaje vezu između cjelokupnog hrvatskog kulturnog naslijeđa i etnonaslijeđa, ističući upravo likovnu posebnost šestinske narodne nošnje. Sve navedeno nastalo je unutar jednog urbanističkog rastera, kojem V. Mattioni u razdoblju od 2000. i 2003. daje izrazito negativan predznak. On ističe nastajanje jednog potpuno novog urbanog krajolika te upozorava na prisutnost "bespravnog", odnosno "divljeg građenja".⁵

IVO MAROEVIĆ

Antologija zagrebačke arhitekture

Art studio Azinović, Zagreb, 2003.

► Autor selektira pedeset "reprezentativnih" građevina grada Zagreba, koje su prezentirane kronološki, u rasponu od srednjovjekovne kule Lotrščak (pol. 13. st.) do NSB-a sagrađenog 90-ih godina 20. st. Potvrđujući tako nepristranost jednom ili drugom povijesnom razdoblju, prikazuje ih s istom dozom oduševljenja - kao simbole grada, koji su participirali u stvaranju autentičnog urbanog identiteta. Vrijednost pojedinog spomenika autor iščitava u kontekstu ambijentalne cjeline - kao arhitektonsko-urbanističko djelo - interpretirajući

njegov "idejni, izvedbeni i stvarni identitet u trenutku izgradnje" te preteći ga do danas. Kroz cijelu knjigu Maroević posebno naglašava problem zaštite spomeničke baštine. U povijesnoumjetničkom eseju o pojedinom objektu (koji prati kronologija) autor se koncentrira na tumačenje parcele, vanjskog oblikovanja i stambene organizacije prostora koja je prikazana jednim karakterističnim tlocrtom. Izuzetnu vrijednost ove knjige treba prepoznati u bibliografiji koju Maroević navodi na kraju knjige za svaki pojedini objekt. K tome, značajna kvaliteta ovoga djela je u činjenici da je autorovo tumačenje pristupačno i zanimljivo kako stručnjacima, tako i širokoj publici.⁶ Prate ga mnogobrojne recentne fotografije (u boji) kvalitetno nadopunjujući tekst. Tako snimljeni objekti dobili su jednu novu dimenziju, koja ne uljepšava Zagreb, već ga objektivno dokumentira.

RADOVAN IVANČEVIĆ

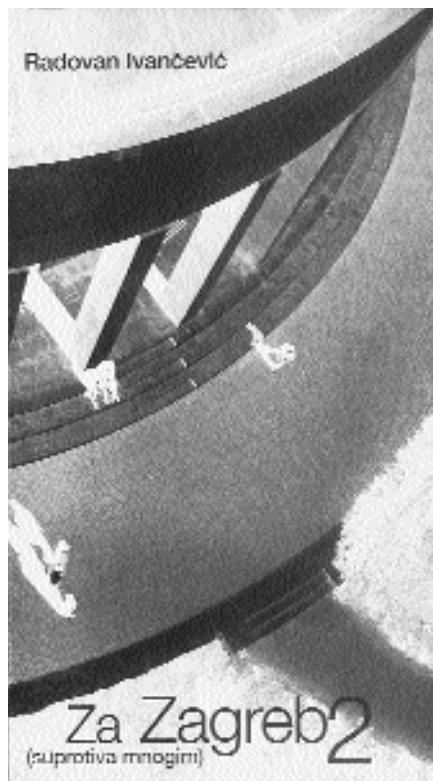
Za Zagreb 2 (suprotiva mnogim)

Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske Zagreb, 2003.

► Knjiga je nastala kao nastavak istoimene prethodnice, a sastoji se od sedam tematskih cjelina, unutar kojih su sabrani autorovi tekstovi posvećeni zagrebačkim temama pisanim u rasponu od 40-ak godina.⁷ Zastupljene su znanstvene studije objavljene u stručnoj literaturi, ali i polemike iz dnevnog i tjednog tiska. Za Zagreb, poimajući ga kao kulturno središte Hrvatske (ali istodobno i kao eklatantan primjer brojnih nesporazuma), autor se u svojim znanstveno-kritički intoniranim esejima "suprotivi" neadekvatnim suvremenim intervencijama u spomeničke cjeline ili djela spomeničke vrijednosti. Sve to imalo je za cilj sljedeće: "Da se otvoreno kaže i jasno spozna što se 'u Zagrebu za Zagreb učinilo', ali tko i kako to 'čini', jedna je od funkcija kritike."⁸ Teme su koncipirane kolažno, a ne kronološki. S obzirom na njihovu raznolikost, ovo djelo posredno sublimira velik dio autorovih profesionalno-životnih preokupacija, čija je namjera bila upozoriti na izgubljeni "radijus ozračja spomenika", tj. "osjećaja za mjeru pripadajućeg prostora", i to sve bez obzira je li riječ o novoj zgradi ili o zahvatu na postojećoj.⁹ Veći broj tekstova odnosi se na tumačenje, vrednovanje i zaštitu zagrebačke arhitekture i urbanizma, u rasponu od srednjeg vijeka, preko renesanse, historicizma i međuratne moderne, sve do kraja 20. st. Ističući dignitet struke i potrebu kontinuiranog i sveobuhvatnog obrazovanja, zorno je ukazao na probleme neshvaćanja povijesti i povijesnog trenutka. Zastupljeni su i tekstovi s područja teorije umjetnosti, kao što je, na primjer, tekst posvećen slikaru Ljubi Babiću. Na tom mjestu najočitije je poetsko poimanje umjetnosti u kojem je Ivančević bio izrazito lucidan i nadahnjujući.¹⁰

Polazeći u kritici od premise "kreacijom na kreaciju", iako ponekad predimenzionirano negativistički, on svoje opravdanje i istinitost pronalazi u neponovljivoj argumentira-

recenzije

noj sinteznoj interpretaciji trenutne preokupacije.¹¹ Sve one iznesene su tipično ivančevićevskim verbalnim šarmom, duboko ukorijenjenim u poznavanje teorije umjetnosti i pomoću njegove sintetičke intuicije.¹² Na naslovnici je prikazan Dom likovnih umjetnika, vjerojatno stoga što Ivančević taj objekt tretira kao jedno od rijetkih djela vraćenih - kako formalno, tako i sadržajno - prvotnoj namjeni.

Iako je fotografija koja prati tekst više dokumentarno/informativna, autor ne zaboravlja upozoriti na njezino veliko značenje za našu struku: "Osim povjesničara umjetnosti, zagrebačku arhitekturu, pojedine spomenike i ambijentalne cjeline, s istom strašću, ljubavlju, znanjem i umijećem radili (su) i kolege fotografi."¹³

Kako je, nažalost, autor nedavno preminuo, čini se važnim istaknuti poglavlje naslovljeno *Hommage suvremenima*, posvećeno osobama u kojima se i on sam posredno

prepoznao, a što možemo iščitati u pojedinim detaljima teksta, koji tako postaju svojevrsni lajtmotivi: npr. "babićevski pluralizam"¹⁴ i Krležin "dijalektički način mišljenja".¹⁵ Potom ističe kako bi njegovom opusu pristajalo geslo: "Ein grosses NEIN und ein kleines ja" (1946., Georg Grosz).¹⁶ Kod Babića i Krleže prepoznao je, također, i sintezu tradicije i suvremenosti, zapravo onih postulata za koje se i sam zalagao cijeloga života. Nadalje, portretirajući Milana Preloga on ističe: "Snaga teorijske misli (...), sinteza pojedinih problema naše i europske umjetnosti, ulaganje neizmjerne energije i čarolija izgovorene riječi kojom je znao zanijeti studente."¹⁷ Sve istaknute karakteristike možemo prepoznati i kod Radovana Ivančevića. Možda dvije njegove rečenice iz posljednjeg poglavlja knjige najbolje definiraju i oslikavaju cijeli profesorov profesionalni život i samu knjigu: *Misliti je zabavno. i Misliti znači misliti drugačije.*

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ
Zagrebu u središtu
Barbat, Zagreb, 2003.

► Knjigu čine dvije tematske cjeline, od kojih se prva, naslovljena *Istraživanja*, sastoji od zbirka znanstvenih studija i prikaza s područja zagrebačkog urbanizma i arhitekture objavljivanih u stručnoj literaturi u razdoblju od 80-ih god. 20. st. do 2000. godine.¹⁸ Svi stariji tekstovi popraćeni su suvremenim komentarom.

Kao što u knjizi *Zagreb - modernost i grad*, autori tematiziraju "ishodišta modernizacije" te ih vizualiziraju pomoću upečatljivog početnog simbola, ovdje autorica, izdvojivši pojedine trgove kao "topose memorije" ili "duh mjesta u gradskom pejzažu", prati "ishodišta urbanizacije" tako da njihovu povijest/pretpovijest smješta u suodnos s današnjim problemom reurbanizacije/redizajna.¹⁹ Tako nam je omogućen uvid u urbanističko-arhitektonsku cjelinu Donjega grada - "Zagrebu u središtu". U knjizi je prikazana evolucija trgova, sve mijene i inter-

vencije u gradsku strukturu, od nastanka do njihovih postmodernih interpretacija u drugoj polovici 20. st. Potonje autorica smatra uspješnima samo ako su zadovoljili kriterij oduhovljenja i kontinuiteta - kompromisa i trajanja.²⁰

Tema trga postaje zanimljiva tek u kontekstu njegove šire okolice, što autorica sugerira uvodnom aerofotogrametrijskom snimkom stavljajući ga tako u kontekst u kojem živi. Tekstovi su praćeni izvornom arhivskom građom: katastarskim mapama, nacrtima, fotografijama, prvim akvarelnim prikazima Zagreba, itd. Sve to dobilo je dodatnu dimenziju pratećom "živom riječju iz vremena" (arhivalije), koja nam omogućava pregršt dragocjenih podataka. Središnje mjesto autoričina interesa je "utemeljiteljsko razdoblje", odnosno 19. st. te su detaljno eksplicirane dvije regulatorne osnove (1865. i 1887.). No, ono što se posebno mora istaći jest kvalitetan izbor dokumentarne građe, s naglaskom na izvornim fotografijama od kojih dosada mnoge nisu publicirane.

Istaknuto je kako se nekada više pažnje poklanjalo detalju nego danas, pa u tom kontekstu prvi tekst simboličnog naslova *Gornjogradske stube - zaboravljeni spomenik*, upućuje na autoričinu osnovnu nakanu: vraćanje statusa spomenika degradiranom

objektu, uz upozorenje kako ove stube nisu pobudile veće zanimanje stručne javnosti. Autorica nadalje razmatra povijest urbanizma Donjeg grada s očitom nostalgijom prema gornjogradskoj problematici, ukazujući na mnogobrojne propuštene prilike za realizaciju adekvatnih projekata u čijoj bi se realizaciji zrcalio kontinuitet urbanističke misli 19. st.

Upravo stoga u predzadnjem poglavlju (*Urbanističke vizije Viktora Kovačića*) metaforički podsjeća da su - kako nekad, tako i danas - mnogi dobri projekti ostali neprepoznati/nerealizirani te su tako postali dijelom "... zagrebačke urbane utopije ... sve završava ... u duhu već dobrobrano potvrđene prakse".²¹ Ne nastupajući negativistički, autorica u posljednjem poglavlju (*Milan Šosterič i Donji grad*) izdvaja primjere kvalitetnih urbanističko-arhitektonskih rješenja s kraja 20. st.

U drugoj tematskoj cjelini, naslovljenoj *Uskličnici*, sakupljeni su autoričini tekstovi iz dnevnog i tjednog tiska u kojima se problematiziraju recentna urbanistička rješenja. Svi radovi rezultat su autoričina zalaganja za očuvanje spomeničke baštine u proteklih 20-ak godina. U tom su poglavlju zastupljeni članci u kojima se dotiče različite problematike, od konzervatorskih, preko muzeoloških i urbanističkih, do političkih tema. Sami naslovi tekstova kao što su: *Pogrom crvenih spomenika*, *Smrt Željpuhu*, *Bunker na Zrinjevcu* te *Medvedgrad na službu* itd., jasno ukazuju na njezin angažman i stav prema tretiranju navedene problematike.

PEČATI PREPOZNATLJIVOSTI

Bez obzira na različite pristupe u sagledavanju problematike Zagreba kao srednjoeuropske metropole, sve četiri knjige sadržajno sublimiraju suvremena promišljanja Zagreba i njegova kulturnog identiteta. Kao metafora njihova sadržaja može poslužiti način na koji je Želimir Košćević u knjizi *Zagreb - modernost i grad*, započeo razmatranje o zagrebačkoj fotografiji kompara-

ativno postavljajući dvije fotografije: portrete I. K. Sakcinskog (F. Pomer, 1856.) i R. Cieszlewicza (P. Dabac, 1995). Te dvije fotografije, naime, udaljene stotinu godina, prezentiraju isti umjetnički naboj i kvalitetu, ukazujući na kontinuitet zagrebačke fotografije bez obzira na mijene i hijatuse unutar toga vremenskog raspona. Tako i ove četiri knjige, u različitim vidovima umjetničkog izražaja, ističu istu sliku.

Kritičnost prema novim, ponekad zasigurno neadekvatnim rješenjima, kod pojedinih autora ima za cilj samo potrebu za održanjem visoke kvalitete, u vremenu kada nas sveprisutna gramzivost ili osiromašenje tjeraju u nebrojene kompromise. Prezentirajući svoje viđenje navedenih tema, svi autori podastiru izuzetno kvalitetan fundamentalan materijal kao podlogu za građenje vlastitih spoznaja, a time nas usmjeravaju na adekvatnu valorizaciju spomeničke baštine.

→ Hela Vukadin - Doronjga

¹ *Zagreb - modernost i grad*, (ur.) Feđa Vukić, Zagreb, 2003., 13.

² Goran Sergej Pristaš, autor teksta o suvremenom plesu, mišljenja je kako u odnosu na druge segmente hrvatske kulturne scene ples nije dovoljno institucionaliziran.; ili Darko Glavan, autor teksta o zagrebačkom stripu, čiji je: "(...) ponajbolji dio trenutačno prisutniji na svjetskim, nego na zagrebačkim kioscima." (bilj. 1), 244, 196.

³ "Zagreb je zadugo ostao jednim od najjačih centara modernističke animacije u svijetu, postavši ujedno i domaćinom jednoga od četiri najjača svjetska festivala animiranog filma" (bilj. 1), 173.

⁴ (bilj. 1), 64.

⁵ (bilj. 1), 341.

⁶ "To je popularno stručna knjiga, utemeljena na najnovijim rezultatima znanstvenih istraživanja."

IVO MAROVIĆ, Antologija zagrebačke arhitekture, Zagreb, 2003., 5.

⁷ Kult spomenika; Polemike; Dijalog sa sugrađanima; Rat 1991-1993.; Hommage suvremenicima; U potrazi za izgubljenim vremenom; O autoru. RADOVAN IVANČEVIĆ, *Za Zagreb 2* (suprotiva mnogim), Zagreb, 2003.

⁸ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 117.

⁹ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 55.

¹⁰ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 442-452. Možda je eklatantan primjer za ovo detalj u tekstu, posvećen slikaru Lj. Babiću (iz poglavlja *Hommage suvremenicima*), kada, govoreći o jutru "između života i smrti" provedenom sa slikarom, analizira Babićevu *Crnu zastavu* iz 1916. godine, koja je, kako ističe, za razliku od "narativno/literarne dogradnje", dosegla - "razinu simbola" te mu je poslužila da na simboličkoj razini poveže - Babića, slikara i Krležu, književnika.

¹¹ CONRAD FIEDLER, *O prosuđivanju dela likovne umetnosti*, Beograd, 1965.

¹² Dok Marović tek decentno upozorava na eventualne pogreške obnove/uređenja, npr. kule Lotrščak s kraja 70-ih godina ili Zagrebačke katedrale koncem devetnaestog stoljeća (što je posve logično s obzirom na osnovni cilj knjige), Ivančević isključivo uočava negativnosti (npr. rješenje kule Lotrščak definirano je kao "simbol malograđanskog mentaliteta", dok je Jezuitski samostan postao "kasarna sa svojim kafkijanskim, ahumanim dvorištem" - "monstruozno dvorište"). RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 15, 16.

¹³ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), proslav.

¹⁴ Babić je "dao do znanja da u životu, iza sebe, nije prešutio ni jednu riječ koju je želio reći. Privilegij (ili nagrada) hrabrih." RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 431.

¹⁵ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 440.

¹⁶ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 441.

¹⁷ RADOVAN IVANČEVIĆ (bilj. 7), 477.

¹⁸ Istraživanja na kojima se zasnivaju tekstovi realizirana su u sklopu projekta *Graditeljska baština od XIX. do XXI. st.* u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu.

¹⁹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Zagrebu u središtu, Zagreb, 2003., 277-278.

²⁰ Kako se o ovim urbanističko-arhitektonskim cjelinama posljednjih desetljeća intenzivno raspravljalo, to je bio poticaj autorici prilikom formiranja kompozicije i dinamike ovoga djela, kao i njegove objave.

²¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ (bilj. 19), 125, 183.